

OBSAH

Studie

- ROMAN PAZDERSKÝ, *Základy starého místopisu Pražského* W. W. Tomka
a jejich místo ve vývoji moderní české historiografie7
- OLGA FEJTOVÁ – JIŘÍ PEŠEK, „...a obzvláště jedna truhla kněh právních.“
Právníká literatura v městech pražských raného novověku
(na příkladu Nového Města pražského) 43
- IVANA DEJMKOVÁ, Modřany 1938–1947. Konfrontace obce na periferii
Prahy s problémy válečné a poválečné Evropy (I. část)89
- KAREL KONEČNÝ, Městská organizace Československé strany lidové
v Praze v letech 1948–1968 129

Materiály

- MARTIN ILLÁŠ, Příspěvek k interpretaci objevu raně středověkého
kostela na Vyšehradě 159
- ROBERT GÁJA, Soupis katolických a nekatolických obyvatel farnosti
kostela sv. Havla na Starém Městě pražském z roku 1636..... 183
- MARTIN OMELKA – OTAKARA ŘEBOUNOVÁ, Barokní mariánské kultury
na Malé Straně v zrcadle pražských archeologických nálezů
náboženských medailí (s přihlédnutím k situaci v Čechách
a na Moravě)..... 243
- LUBOMÍR SLAVÍČEK, Jan Quirin Jahn, topograf uměleckých
památek Prahy 269
- PAVLA VRBOVÁ – ROMANA KMOCHOVÁ, Praha objektivem
Přemysla Koblice..... 369

Recenze

Pragensia

- Olga Fejtová, Jednota bratrská v městech pražských v době před-
bělohorské a rejstřík členů pražského sboru (*Markéta Růčková*).....400
- Miroslava Příkrylová, Soupis vedut vzniklých do roku 1850, Sv. III/1.
Sbírka grafiky Archivu hlavního města Prahy (*Jiří Lukas*)..... 405
- J. G. Grasel vor Gericht. Die Verhørsprotokolle des Wiener Kriminal-
gerichts und des Kriegsgerichts in Wien, (Hrsg.) Winfried
Platzgummer – Christian Zolles (*Petr Kreuz*) 407

Wilhelm Güde, Der Rechtshistoriker Guido Kisch (1889–1985) (<i>Petr Kreuz</i>).....	410
<i>Urbana</i>	
Práva městská Království českého (edice s komentářem), (edd.) Karel Malý a kol. (<i>Eduard Maur</i>).....	413
Josef Hrdlička, Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630) (<i>Olga Fejtová</i>)	419
Göttlicher Zorn und menschliches Maß. Religiöse Abweichung in frühneuzeitlichen Stadtgemeinschaften, (Hrsg.) Alexander Kästner – Gerd Schwerhoff (<i>Petr Kreuz</i>).....	424
Iwona Imańska, Per medium auctionis. Aukcje książek w Rzeczypospolitej (XVII–XVIII w.) (<i>Olga Fejtová</i>).....	430
Karl Megner, Beamtenmetropole Wien 1500–1938: Bausteine zu einer Sozialgeschichte der Beamten vorwiegend im neuzeitlichen Wien (<i>Martina Power</i>).....	438
Company Towns of the Bata Concern, (eds.) Ondřej Ševeček – Martin Jemelka (<i>Jan Lomíček</i>).....	441
Diverzita etnických menšin: Prostorová dislokace a kultura bydlení, (edd.) Dana Bittnerová – Mirjam Moravcová (<i>Ondřej Daniel</i>).....	444
Vana Tallinn, úspěšná tři desetiletí časopisu pro dějiny pobaltských měst (<i>Olga Fejtová</i>)	447
<i>Varia historica</i>	
Dana Dvořáčková-Malá, Královský dvůr Václava II. (<i>Jana Fantysová-Matějková</i>)	450
Michael Borovička – Jiří Kaše – Jan P. Kučera – Pavel Bělina, Velké dějiny zemí Koruny české XII. b, 1890–1918 (<i>Tomáš Kavka</i>).....	454
Justus Nipperdey, Die Erfindung der Bevölkerungspolitik. Staat, politische Theorie und Population in der Frühen Neuzeit (<i>Jiří Smrč</i>).....	458
Via Knast in den Westen. Das Kaßberg-Gefängnis und seine Geschichte, (Hrsg.) Nancy Aris – Clemens Heitmann (<i>Petr Kreuz</i>).....	460
JITKA HOLÍKOVÁ, Výběrový soupis pragensí za léta 2012–2013	469
Seznam vyobrazení	551
Seznam autorů	568

ROMAN PAZDESKÝ

**ZÁKLADY STARÉHO MÍSTOPISU PRAŽSKÉHO
W. W. TOMKA A JEJICH MÍSTO VE VÝVOJI
MODERNÍ ČESKÉ HISTORIOGRAFIE**

Předkládaná studie je věnována celkovému historiografickému zhodnocení jednoho ze specifických děl českého dějepisce, kterým jsou více než tisícistránkové *Základy starého místopisu Pražského* z pera významného českého historika 19. století a prvního rektora samostatné české univerzity Wácslawa Wladiwoje Tomka (1818–1905). Toto rozsáhlé čtyřsvazkové dílo, které vycházelo postupně v letech 1865–1875, je zde představeno a analyzováno z různých hodnotících úhlů, jež má historik dějepisce k dispozici.

V první kapitole, nazvané *Tomek a geografická dimenze dějin*, se autor pokouší zasadit dané Tomkovo dílo do adekvátních kontextuálních rámců, v jejichž strukturách je třeba *Základy starého místopisu Pražského* vnímat a posuzovat. Na prvním místě tedy poukazuje na celkový ráz Tomkových regionalistických studií, včetně přiblížení vůbec prvního moderního konceptu české regionální historiografie, jehož tvůrcem je právě W. W. Tomek. Vedle toho jsou zmíněny i některé obecné kontury českého historického myšlení 19. století, na jejichž poli Tomkovo dílo vznikalo.

Kapitola druhá přináší chronologický nástin geneze Tomkových *Základů*. Proces vznikání daného díla je přitom vykládán jak ve vnitřních souvislostech Tomkovy tvorby (zdůrazněna je zvláště organická spojitost mezi datovými *Základy starého místopisu Pražského*, popisným *Dějepisem města Prahy* a grafickými *Mappami staré Prahy*), tak v širších dobových sociálně kulturních kontextech. Pro postžení Tomkovy autorské sebereflexe jsou zde jako klíčový pramen využity především jeho vlastní memoáry a v omezené míře rovněž vybrané části osobní korespondence. Připomenuty jsou rovněž hlavní inspirační zdroje Tomkových topografických studií (J. Schaller, J. G. Sommer, F. Palacký apod.) a vzhledem k důležitosti charakteru sociálního pole, v němž dané dílo vznikalo, zde nechybí ani drobný exkurs do problematiky interpersonálního vztahu Tomka s Františkem Palackým, mezi jejichž topografickými pracemi je naznačen jistý komparativní potenciál.

Ve třetí kapitole se autor plynule přesunuje k otázce heuristických a metodických aspektů *Základů starého místopisu Pražského* a usiluje o celkovou charakteristiku osobitého způsobu Tomkovy práce.

Závěrečná, čtvrtá kapitola nastoluje otázku odkazu Tomkových *Základů* a intenzity jejich vlivu na budoucí vývoj české historiografie. Sledován je přitom jednak další rozvoj zájmu o topografická témata u samotného W. W. Tomka, a jednak zajímavý a nikoli homogenní proud jeho „pokračovatelů“, kteří se snažili Tomkovo dílo buď přímo napodobovat (zejména J. Teige), nebo jej alespoň tvůrčím způsobem rozvíjet a korigovat, což se týkalo především Tomkových univerzitních žáků typu J. Čelakovského, F. A. Slavíka či A. Sedláčka, a pak dalších generací českých pragensiálních badatelů, zejména B. Mendla, J. Čarka a J. Mezníka.

OLGA FEJTOVÁ – JIŘÍ PEŠEK

„...A OBZVLÁŠTĚ JEDNA TRUHLA KNĚH PRÁVNÍCH“

PRÁVNICKÁ LITERATURA V MĚSTECH PRAŽSKÝCH RANÉHO NOVOVĚKU

(NA PŘÍKLADU NOVÉHO MĚSTA PRAŽSKÉHO)

Výzkum právní literatury v knihovnách pražských a (až do počátku 17. století) také lounských měšťanů 16. a 17. století vycházel ze systematického rozpisu dochovaných inventářů měšťanských pozůstalostí, respektive pro největší české město – Nové Město pražské 17. století – také testamentů. Tyto prameny poskytují unikátní možnost nahlédnout do soukromí měšťanských domácností, přestože nabízejí takřka vždy poněkud „fázově zpožděný“ či finální náhled na předměty měšťanova, respektive nyní nebožtíkova života. Je také nutno počítat s tím, že inventované předměty – v našem případě právní a správní literaturu – mohl příslušný měšťan či měšťanka zdědit, ať již po rodičích, nebo po životním partnerovi. Primárně nám však (až na výjimky) nejde konkrétně o toho kterého měšťana a jeho knihy. Materiál, dochovaný ve velkých sériích, daleko spíše dovoluje postihnout tendence proměn zájmu o právní literaturu a posoudit její tematickou strukturu a ukazuje též, která díla se skutečně prosadila do běžného užívání (případně byla děděna a používána v dalších generacích) a která se mihnou jako zajímavé a vzácné, nicméně efemérní předměty individuálního odborného nebo širě intelektuálního zájmu především odborníků.

V centru uživatelské přízně měšťanů jednoznačně a vcelku přirozeně stály kodifikace městského práva. Je zajímavé, že do dlouhodobého užívání se zřejmě prosadila již Brikcího *Práva městská* z roku 1536, a to navzdory skutečnosti, že nebyla oficiálně přijata a vyhlášena zemským sněmem. Daleko větší ohlas a význam pro měšťanskou každodennost však měla Kodlínova *Práva městská Království českého* z roku 1579, která v plném znění nebo v podobě *Krátké Summary* ovládla od konce 16. století nejen pražský trh a praxi, ale rychle se prosadila do knihoven a užívání i v ostatních českých městech. Jak dosvědčuje dvojí německé vydání, našla tato kodifikace návazně trh a užití též v německy mluvících městech českého pohraničí a zřejmě i v Sasku. Koldínova *Práva* pak zůstala v knihovnách až do konce 17. století. Možná tu byla uchovávána jako památka, spíše však sloužila jako součást provozní každodennosti. Přepracované znění městských práv z pera významného pražského právního praktika Johanna Jakoba Weingartena v druhé polovině 17. století již tak výrazného vřelého a uživatelského

rozšíření přece jen nedosáhlo. Jedním z důvodů byla i podstatná proměna právního prostředí v oné době.

Až do roku 1620 byl právní, samosprávný a kancelářský provoz v Praze v rukou právních laiků, osob sice většinou univerzitně vzdělaných, ale bez speciální právní erudice. Odborná a byrokratická kvalita těchto mužů sice v průběhu 16. století prokazatelně stoupala, rostly a obsahově se diferencovaly též jejich soukromé knihovny (o institučních knihovnách máme jen sumární zprávy), právní erudice však byla dosud záležitostí sebevzdělání a výcviku právní praxí. Za těchto podmínek patřila četba kodifikací městských práv, ale i zřízení zemských a různých dalších (v případě „právnických profesionálů“ nejenou i zahraničních) speciálních právních příruček k intelektuálním povinnostem širších měšťanských elit.

Pobělohorské narušení skladby pražských měšťanských vrstev konfiskacemi, emigrací atp., radikální nástup právní a správní byrokratizace městského soudnictví a správy stejně jako těchto agend na zemské úrovni, to vše se odrazilo i v knihovnách pražských měšťanů. Knihovny profesionálů, působících ve službách města nebo v zemských či zeměpanských úřadech a na soudech, zřetelně rostly, diferencovaly se a prokazovaly dále stoupající zájem o zahraniční (někdy ovšem již starší) právní literaturu, produkovanou v nejvýznačnějších německých a francouzských tiskařských officinách. Svou roli hrála rovněž roku 1622 založená juristická fakulta, která zejména po třicetileté válce a univerzitní unii zažívala konjunkturu a těšila se dobrému jménu i v zahraničí.

Oproti tomu knihovny běžných měšťanů druhé poloviny 17. století ukazují ústup čtenářského zájmu o právní spisy. Právo se stalo věcí specialistů a zájem o tento typ literatury ustupoval v širších vrstvách obyvatelstva do pozadí. Nesmíme přitom však opomenout tu skutečnost, že právní kodifikace byly po celou sledovanou dobu čteny nejen jako zdroj právního či politického poučení, ale nejenou také jako svérázná literatura faktu nebo dějepisná kniha (obě platí zejména o Justiniánově kodifikaci). Platí též, že pražským zájemcům konce 17. století byla na velmi flexibilním knižním trhu i nadále a v široké paletě snadno dostupná jak aktuální, tak i stará knižní produkce, což platilo i pro právní literaturu vydávanou především v říšských městech a francouzských městech, respektive v celé Evropě.

IVANA DEJMKOVÁ

MODŘANY 1938–1947. KONFRONTACE OBCE NA PERIFERII PRAHY S PROBLÉMY VÁLEČNÉ A POVÁLEČNÉ EVROPY (I. ČÁST)

Předkládaná studie je první částí rozsáhlejší práce, která propojuje osudy obce Modřany za druhé světové války a v bezprostřední poválečné době s historií barákové ubytovny pro nuceně nasazené dělníky říšskoněmecké firmy Junkers, postavené v roce 1944 u bývalé modřanské továrny na cukrovinky Rupa. Studie vychází z písemností místních samosprávných a správních orgánů, dále z osobního fondu modřanského kronikáře a regionálního historika Antonína Vlčka, v menší míře ze záznamů v obecní kronice. Závěrečná část studie využívá i další písemnosti různé proveniencce, vztahující se k poválečnému využití ubytovny Junkers.

Studie nejprve charakterizuje „ubytovací“ (do roku 1968 samostatnou) obec Modřany v těsné blízkosti Prahy před druhou světovou válkou, dále zkoumá specifika doby okupace (odboj, kolaborace, lidské ztráty, život v nouzi) a vliv nacistického válečného hospodářství a s ním spojeného totálního nasazení pracovníků na život obce. Zvláště dramatické a pro obyvatelstvo traumatizující byly dny Květnového povstání, v Modřanech poraženého jednotkami SS. Autorka na konkrétních příkladech dokládá, že poválečná situace Modřan měla své kořeny ve válečné době. Sleduje změny života obce způsobené nacistickou okupací, a to jak v průběhu války, tak v řadě důsledků i po válce. Názorně se to jeví na zřízení provizorního internačního tábora v modřanské škole, kam byli za povstání soustředováni modřanští Němci. Později tu byly internovány další osoby, zajištěné v Modřanech místními bezpečnostními orgány.

Osazenstvo internačního centra se v polovině června 1945 přesunulo do tábora, který chaoticky vznikl z barákové ubytovny pro nuceně nasazené dělníky firmy Junkers. Pražskými bezpečnostními orgány sem byli posíláni lidé zadrženi v Praze a okolí, a to včetně Displaced Persons procházejících přes území československého státu. Původně dělnická ubytovna místního významu se tak rychle proměnila v zařízení využívané pro řešení dramaticky se vyhrotivší migrační situace širší středočeské oblasti. Při využívání technického zařízení tábora se zpočátku střetávaly zájmy místní správy a pražských bezpečnostních orgánů, které měly na starost řešení středočeské situace. Počátky tábora Junkers pod československou správou provázely spory a kompetenční zmatky. Studie sleduje události

v táboře vzniklém z ubytovny Junkers až do července 1945, kdy byl tábor vyňat z pravomoci místních správních orgánů a změnil se v zařízení určené především pro řešení problematiky německých a východoevropských běženců, které konec války zastihl ve středních Čechách.

KAREL KONEČNÝ

MĚSTSKÁ ORGANIZACE ČESKOSLOVENSKÉ STRANY LIDOVÉ V PRAZE V LETECH 1948–1968

Vývoj městské organizace „obrozené“ ČSL v letech 1948–1968 byl oproti jiným regionálním (tj. krajským) organizacím v českých zemích poněkud specifický v tom, že ve velkoměstském prostředí nebyla tato strana až na jisté výjimky nucena plnit jednu ze svých hlavních funkcí spočívající v povinném napomáhání kolektivizaci zemědělství na vesnici. Tomu odpovídal i rozdílný charakter represí probíhajících prakticky po celá padesátá léta, jejichž průběh a některé konkrétní případy jsou nastíněny hned v první části. Hlavní „cílovou skupinou“ teroru státněbezpečnostní mašinérie vůči členské základně ČSL v Praze nebyli například na rozdíl od silně zemědělských regionů na jižní a střední Moravě věřící rolníci a jejich rodiny, ale především příslušníci městské inteligence, zejména právníci a úředníci samosprávných úřadů, ministerstev a jiných státních institucí. Jinak musela „obrozená“ ČSL zodpovědně plnit různé další úkoly stejně jako jiné krajské organizace. Nejdůležitější z nich byla podpora Mírovému hnutí katolického duchovenstva a angažovanost na poli mírové propagandy. Také z hlediska početnosti členské základny prošla městská organizace podobným vývojem jako jinde v Čechách a na Moravě, když se jen s krajními obtížemi snažila zastavit permanentní úbytek členů rychle stárnoucí základny. Přes tyto negativní trendy si pražská městská organizace překvapivě uchovávala statistické prvenství, neboť se svými necelými 4 000 členy představovala celou pětinu zbývajících dvacetitisícové členské základny. Dalším specifikem pražského vnitrostranického prostředí (například na rozdíl od moravských krajů) byla větší koncentrace vysokých stranických funkcionářů, kteří zastávali funkce nejen ve správních orgánech města (ÚNV a ONV), ale i v Národním shromáždění, ve vládě a na ministerstvech, případně v aparátu Národní fronty, v různých masových složkách a v tisku. Jejich často velmi komplikované vzájemné vztahy odrážely v průběhu padesátých a šedesátých let různé zákulisní mocenské hry a zájmy, nezřídka za přímé účasti mocenských klik uvnitř samotné KSČ a ve státněbezpečnostních složkách. Také z tohoto důvodu byl průběh personální politiky „obrozené“ ČSL v Praze ve sledovaném období dvaceti let plný častých zvrátů a tudíž méně přehledný a předvídatelný. Podobně jako ve většině krajů ukončilo koncem března 1968 dlouhodobou stagnaci hraničící s umrtním činnosti členské základny městské organizace ČSL až sesazení J. Plojhara z funkce předsedy strany a zahájení reformy v období tzv. pražského jara.

MARTIN ILLÁŠ

PŘÍSPĚVEK K INTERPRETACI OBJEVU RANĚ STŘEDOVĚKÉHO KOSTELA NA VYŠEHRADEĚ

Bořivoj Nechvátal a Ladislav Varadzin provedli v letech 2011–2014 revizní výzkum zbytků raně středověkého kostela pod základy románské baziliky sv. Vavřince na knížecím hradě Vyšehradě v Praze. Výsledkem byla revize půdorysné dispozice, rozměrů kostela a názorů na jeho provenienci. Autoři objevu kvalifikují kostel jako monumentální trikonchu, uvažují o souvislosti s tetrakonchami a její provenienci hledají v prostředí byzantské architektury, přičemž k ní nenalézají ve střední Evropě žádné analogie. Kostel datují do druhé poloviny 10. století až první poloviny 11. století.

Kostel nelze z důvodu fragmentárního dochování zkoumat metodou strukturalisticko-ikonografické analýzy. Lze provést pouze dispoziční analýzu. Jako pomocnou metodu lze aplikovat technologickou analýzu zachovalých zbytků zdiva, která ale nevyovídá nic o provenienci stavby z hlediska typu či modelu, jenž byl zvolen stavebníkem či zadavatelem stavby, nýbrž ukazuje pouze na původ stavebních řemeslníků, kteří stavbu realizovali. Půdorys zkoumaného kostela lze zařadit v rámci typu trikonchy ke specifickému modelu, jenž je charakteristický výraznou lodí přibližně čtvercového půdorysu a trojicí půlkruhových apsid menšího průměru, než je průměr lodí, umístěných na křížících se osách lodí. Tento model typu trikonchy se vyskytuje v areálu byzantské architektury a v oblasti jejího vlivu v jihovýchodní Evropě a ve východním Středomoří pouze v pozdní antice (do 6. století), ale vůbec se zde neobjevuje v raném středověku (od 7. do 11. století). Tento model se hojněji vyskytuje v architektuře západní, a to jak v pozdní antice, tak v raném středověku, zejména v Itálii. Nejvýznamnějším příkladem je triklinium papeže Řehoře IV. v Lateránském paláci v Římě z 9. století. Kontakty českého prostředí s Itálií a s papežskou kurií jsou doloženy písemnými prameny od druhé poloviny šedesátých let 10. století v souvislosti se snahou českých knížat o zřízení českého biskupství, později i arcibiskupství. Stavebník kostela na Vyšehradě mohl tedy intencionálně prezentovat své spojení s papežem.

Trikoncha na Vyšehradě je stavbou patrně knížecího nebo biskupského založení. Patří do kontextu dalších kostelů křížové dispozice z doby kolem roku 1000 ve střední Evropě, zejména na českém, polském, uherském a rakouském území. Křížová dispozice sakrální stavby má přitom z hlediska křesťanské eschatologie hluboký symbolický význam. Není vyloučeno, že stavebník kostela prostřednictvím základní dispozice kostela sděloval

svou ideově-politickou orientaci v rámci své vnitřní i vnější prezentace. Vyšehradská trikoncha tedy manifestovala více záměrů a ideologických sdělení svého stavebníka.

ROBERT GÁJA

SOUPIŠ KATOLICKÝCH A NEKATOLICKÝCH OBYVATEL FARNOSTI KOSTELA SV. HAVLA NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM Z ROKU 1636

V roce 1636 vznikly za účelem evidence obyvatel a jejich vyznání ve farnosti kostela sv. Havla na Starém Městě pražském tři seznamy, které se dochovaly ve dvou téměř shodných verzích. Na prvním místě se jedná o seznam domů příslušejících k farnosti, a dále jsou to seznamy katolíků a nakonec seznamy heretiků a osob podezřelých. Posledně jmenovaný seznam se stal předlohou pro příslušnou část celkového seznamu heretiků sídlících v pražském souměstí, jenž byl vyhotoven z nařízení pražského arcibiskupství. Seznamy představují velice důležitý pramen jak z hlediska demografického, tak pro historickou městskou topografii. V edici jsou domy pro přehlednost identifikovány čísly popisnými, které korespondují s příloženým výsekem Hüttnerova plánu Prahy z let 1811–1816. Počet domů mezi tímto rokem a rokem 1636 zůstal víceméně stabilní. Kostel sv. Havla získal od císaře Ferdinanda II. do správy řád karmelitánů, který se zde v druhé polovině 17. století vybudoval klášter. Farnost sv. Havla rozšířená o východní část bývalé farnosti sv. Michala zahrnovala celkem 159 objektů, z nichž bylo 150 obydlých, z těchto domů byla téměř polovina (přesně 74) zahrnuta do seznamu nekatolických osob. Celkem můžeme napočítat v seznamech 1 611 osob, z nichž 206 bylo zaznamenáno v seznamu osob heretických, podezřelých a nekatolických. Tento seznam je mnohem podrobnější. Osoby jsou často uváděny jménem nebo alespoň druhem vykonávané profese. Podle analogií můžeme předpokládat (nikoli však s jistotou), že seznamy nezachycují děti přibližně do věku deseti let. Skutečný odhad populace ve farnosti se tak mohl pohybovat mezi 1 900 a 2 000 obyvateli. Z nařízení pražské konzistoře byl vyhotoven ještě jeden seznam, tzv. Kompendium, které zachycuje již pouze domy a jejich majitele, v nichž se nacházeli nekatolíci. Kompendium vzniklo pouze s malým časovým odstupem po roce 1636, ale zaznamenává již pouze 58 domů. Zajímavé naopak je, že se zde zmiňují někteří majitelé, kteří v předchozím seznamu mezi heretiky zařazeni nebyli. Domy v havelské farnosti patřily na Starém Městě k největším a nejvýstavnějším. Po roce 1618 sledujeme vysokou míru fluktuace domovního majetku způsobenou jednak konfiskacemi, tak především nucenými prodeji zejména v roce 1628 po vypovězení nekatolíků ze země.

MARTIN OMELKA – OTAKARA ŘEBOUNOVÁ

**BAROKNÍ MARIÁNSKÉ KULTY NA MALÉ STRANĚ
V ZRCADLE PRAŽSKÝCH ARCHEOLOGICKÝCH
NÁLEZŮ NÁBOŽENSKÝCH MEDAILÍ**
(S PŘIHLÉDNUTÍM K SITUACI V ČECHÁCH A NA MORAVĚ)

Úcta k Panně Marii, *Pietas Mariana*, je mimo jiné i v Praze spojená s rozkvětem poutnictví a náležela k dominantním prvkům barokní lidové zbožnosti. Její intenzitu, formu, místo a vliv v každodenním životě různých skupin obyvatel lze, mimo jiné, zachytit i prostřednictvím vybraných archeologických pramenů.

K nejdůležitějším z nich se řadí archeologické nálezy devocionálií, respektive mariánských poutních medailí získaných z pohřebních výbav odkrytých při archeologických výzkumech novověkých pohřebních okrsků. Význam těchto nálezů vyplývá z jejich pevné vazby na určitou komunitu, poměrně jasně vymezenou časovou posloupnost jejich uložení do země, relativně kvalitní provedení vyznačující se podrobnou, bohatou ikonografií, popř. signováním výrobními značkami, a konečně vztahem ke kultu některého z mariánských poutních míst.

Všechny uvedené vlastnosti tvoří z většiny mariánských poutních medailí potenciálně spolehlivý prostředek k detekování rozsahu a míry vlivu kultu jednotlivých poutních míst a přiblížení lokální náboženské praxe věřících. Současně mohou doplnit či potvrdit výpověď písemných pramenů, zejména knih zázraků, kronik a historií různých poutních míst. Výraz potenciálně záměrně zdůrazňujeme, neboť současný počet provedených a zpracovaných archeologických výzkumů činit zcela jednoznačné závěry zatím nedovoluje.

Z rozborů dosud publikovaných archeologických souborů můžeme v současnosti konstatovat poměrně nízkou frekvenci poutí mezi sousedními oblastmi Čech a Moravy, což naznačuje zanedbatelné zastoupení medailek s námětem moravských poutních míst v českých náleзовých souborech svátostek a s námětem českých poutních míst v moravských lokalitách. Pokud vůbec, jsou v moravských souborech zastoupeny po nejvíce svátostky s motivem Svaté Hory u Příbrami, popř. Bohosudova, v Čechách se objevuje zejména Svatý kopeček u Olomouce. Poutní orientace obyvatel Prahy, Rakovníka, Plzně a Českých Budějovic, odkud pochází informačně nejvíce hodnotné náleзовé soubory, byla zaměřována

spíše na bavorské a rakouské poutní cíle (zejména příhraniční Neukirchen a Mariazell). Obyvatelé Jihlavy, Litovle, Olomouce, Přerova a Znojma se v případě přeshraničních poutí obraceli ponejvíce do Rakouska (Mariazell, Maria Taferl a nemariánský Sonntagberg), popř. do Polska a Slezska. Poutní medailky s obrazem Panny Marie z Warty, Čenstochové nebo Albendorfu/Vamberžice jsou nicméně známé i z pražských výzkumů. K cílům věřících jak z Čech, tak z Moravy rovněž náležela poutní místa v Itálii (zejména Loreto a Řím).

Poutní medaile lze rovněž považovat za doklady aktivity církevních řádů a bratrstev. V tomto případě se jedná o nálezy svátostek, na nichž se jako protiobraz motivu poutního místa objevuje symbolika řádu nebo bratrstva. Propojení bratrstev a svátostek bývalo zpravidla zakotveno ve stanovách příslušného bratrstva. Problém spočívá v tom, že ne vždy je bratrský odznak popsán tak konkrétně, aby ho bylo možno propojit s určitým typem svátostky.

V českém prostředí můžeme například prostřednictvím nálezů medailek z Prahy, Rakovníku a Jihlavy potvrdit vliv arcibratrstva Panny Marie Neposkvrněného početí ve Wessobrunnu v období první poloviny 18. století. Otázka působení bratrstva Božího Těla nebo Nejsvětější Svátosti oltářní v souvislosti se Svatou Horou u Příbrami, kterou naznačují některé typy svatohorských svátostek (viz výše), je zatím otevřena dalšímu zkoumání. A konečně samotná existence medailí s určitým poutním obrazem může být poměrně citlivým indikátorem významu, kterému se v dané době konkrétní poutní místo těšilo, popř. snahy objednavatelů o jeho zviditelnění. Takovým případem patrně byly i „metálky“ s obrazem Panny Marie z kostela sv. Jakuba na Starém Městě v Praze.

LUBOMÍR SLAVÍČEK
**JAN QUIRIN JAHN, TOPOGRAF UMĚLECKÝCH
PAMÁTEK PRAHY**

Mezi osobnostmi, které jsou uváděny v souvislosti s počátky moderního dějepisu umění v Čechách, se na předním místě objevuje jméno učeného malíře Jana Quirina Jahna (1739–1802). Zařazení Jahna k intelektuálnímu typu umělce, který se stejnou dovedností vládl štětcem i perem, opodstatňuje především jeho pozoruhodné literární dílo. To spolu s biografickými náčrtly barokních umělců působících v Čechách a nástinem dějin českého umění, estetickými úvahami, technologickými studiiemi o olejomalbě i praktickými příručkami pro kreslíře tvoří také četné poznámky k umělecko-historické topografii Čech a jejich hlavního města. Jahn své znalectví, vycházející z bezpečné znalosti popisovaných památek, ale také z bezprostředního styku s žijícími umělci a sběrateli, obohacoval systematickým využíváním (a také vydáváním) archivních pramenů i dobrou znalostí starší umělecko-historické i teoretické literatury.

Kromě několika umělecko-historických prací, které byly publikovány již za jeho života, řada dalších zůstala v rukopisech uložených v jeho pozůstalosti, z větší části v Archivu Národní galerie v Praze. Patří k nim i rukopis, který prozatím unikal větší pozornosti badatelů zabývajících se dílem a osobností Jana Quirina Jahna nebo počátky dějin umění v českých zemích. Nedatovaný, místy obtížně čitelný manuskript obsahuje popis uměleckých památek Hradčan a Malé Strany (Příloha I), který doplňují ještě poznámky k sochařské výzdobě Karlova mostu (Příloha II) a popis několika kostelů na Starém a Novém Městě Pražském a na Vyšehradě (Příloha III a Apendix).

Žádný z těchto rukopisů není datován ani opatřen titulním listem, neobsahuje žádný autorský název, obvyklý u ostatních Jahnových ineditních textů, a chybí i jakýkoliv úvod, ve kterém by jeho původce osvětlil vznik či účel práce. To vše ukazuje, že nejde o definitivní znění, ale nejspíše o částečně uspořádané poznámky o jednotlivých památkových objektech a zejména o jejich malířské a sochařské výzdobě. Na ryze pracovní charakter rukopisu ukazují rovněž četné vpisky a doplňky, které Jahn průběžně prováděl in margine hlavního textu, dále věcné a zejména stylistické korektury, stejně jako skutečnost, že některé památky jsou v rukopise zmíněny opakovaně. Otevřenou otázkou zůstává, zda Jahn tyto své poznámky koncipoval jako předstupeň budoucího, podrobněji pojatého umělecko-

historického původce Prahou, který zamýšlel vydat tiskem, nebo zda šlo o materiál určený pouze pro vlastní potřebu, případně k poučení přátel.

K určení pravděpodobného data vzniku těchto „ciceronských“ textů napomáhá především evaluace údajů o popisovaných uměleckých dílech. Mnohem jednoznačnější je vročení stručného dodatku, věnovaného památkám Nového Města pražského a Vyšehradu. Protože text, k němuž se dochovaly tužkou psané poznámky (Apendix), obsahuje odkaz na publikaci vydanou roku 1793, musel být dodatek napsán někdy po tomto datu. Naproti tomu hlavní část, Jahnův umělecko-historický popis Hradčan a Malé Strany – přinejmenším jeho podstatné pasáže – musel vzniknout již na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Rozhodně ještě před rokem 1773, neboť v pasážích o jezuitském profesním domě na Malé Straně nenacházíme žádnou zmínku o zrušení řádu. Závěrečnou redakci poznámek je možno klást nejspíše na sklonek sedmdesátých let, nejpozději před polovinu následujícího decennia, do doby před velkou vlnou rušení klášterů, neboť tehdy zrušené hradčanské kláštery Jahn uvádí ještě jako plně funkční.

Oproti starším barokním topografickým a cestovním popisům Prahy domácích i cizích autorů, případně dobovým adresářům a schematickým sloužícím k poučení obyvatelů i návštěvníků města, které ve vztahu k památkám informovaly spíše o historických okolnostech jejich vzniku, zatímco díla malířského a sochařského umění pouze zaznamenávaly, většinou bez určení jejich autora, se Jahnův text značně odlišuje. Z pozice vzdělaného znalce-erudity a výkonného umělce totiž hlavní pozornost věnoval právě dosud opomíjeným obrazům a sochám, nacházejícím se v kostelech a palácích Hradčan a Malé Strany. Jeho záměrem bylo pokud možno určit jejich tvůrce (anonymních prací uvádí jen menší procento), případně podat stručnou, ale výstižnou charakteristiku a hodnocení popisovaných staveb, obrazů i soch. Posloupnost popisovaných památek víceméně umožňuje plynulou procházku touto oblastí, která začíná na Strahově v klášterním kostele premonstrátů a přes Hradčany a Pražský hrad vede ulicemi Malé Strany, přes Maltézské náměstí a Újezd, a končí pod Petřínem ve Vlašské ulici. Jedinou výpravu na území Starého Města představuje zařazení popisů dvou kostelů v předpolí Karlova mostu, křížovnického kostela sv. Františka Serafinského a chrámu sv. Salvátora v areálu jezuitské koleje Klementinum. Jahn ve svých poznámkách nevynechává žádný z významných kostelů, paláců i volně stojících soch.

Evidentně s větším časovým odstupem Jahn k původnímu textu připojil ještě onen kratší dodatek, v němž popisuje klášterní kostely benediktinů v Emauzích a augustiniánů kanovníků na Karlově, tehdy již zrušený, a kromě nich ještě kostel sv. Apolináře. I při své lapidárnosti byl Jahnův průvodce schopen soudobému milovníkovi umění poskytnout základní,

spolehlivou oporu při návštěvu vybraných uměleckých památek Hradčan a Malé Strany, a to v rozsahu, který obvykle poskytovali zasvěcení a znalí průvodci, pro něž dobová terminologie používala označení *cicerone*.

Informace, které Jahn ve svých textech poskytuje, však nejsou bez významu ani pro současnou dobu, neboť přinášejí řadu cenných poznatků mj. k uměleckému dotvoření kostelů zrušených Josefem II., případně dalších památek, které v průběhu doby zanikly z jiných důvodů. Závažné jsou rovněž údaje rozšiřující povědomí o existenci a náplni pražských uměleckých sbírek, knihoven, numismatických i přírodovědných kabinetů, a především Jahnovo hodnocení tvorby věhlasných i méně známých autorů, např. Karla Škréty, Matěje Zimprehta, Jana Jiřího Bendla, Ferdinanda Maxmiliána Brokofa, Ondřeje Filipa Quitainera a jeho syna Jana Antonína, Ignáce Františka Platzera, Michaela Willmanna a Jana Kryštofa Lišky, Václava Vavřince Reineru, Jana Petra Molitora, Antona Kerna, Franze Karla Palka a jeho bratra Františka Antonína nebo Karla Bingse a Václava Britze. Není bez zajímavosti, že řada informací, autorských určení i výstižných charakteristik se v rozšířené podobě objevuje i v dalších Jahnových pracích, zejména v biografických glosách o českých malířích 17. a 18. století, odkud je přejali i autoři pozdější slovníkové i topografické literatury, zejména Bohumír Jan Dlabacž a Jaroslav Schaller. Na své podrobnější objasnění také čeká vztah uměleckohistorických pojednání Jana Quirina Jahna a bádání Franze Lothara Ehemanta (1748–1782), Jahnova mladšího kolegy a hlavního „konkurenta“ při zpracování dějin českého umění.

PAVLA VRBOVÁ – ROMANA KMOCHOVÁ
PRAHA OBJEKTIVEM PŘEMYSLA KOBLICE

Článek se věnuje té části pozůstalosti významného fotografa ing. Přemysla Koblíce (1892-1955), která zobrazuje Prahu. Koblicovy snímky Prahy, které pořizoval v průběhu celého života, mají dnes nejen vysokou estetickou, ale také dokumentární hodnotu. Díky jeho zájmu o mizející město se dochovala řada unikátních záběrů dokládajících přerod Prahy ve velkoměsto. Na mnohých snímcích zachytil kromě dnes výrazně pozměněných nebo neexistujících staveb či míst také život Pražanů své doby. Ačkoliv nebyl dokumentaristou v pravém slova smyslu, vytvářet dokument bylo jeho cílem jen v ojedinělých případech, mezi něž kromě prací na zakázku patřily sokolské slety a především „jeho“ Vršovice, proměny některých míst zachytil přímo na svých fotografiích. Nicméně ve většině případů si teprve až při srovnání se současným stavem uvědomíme, nakolik se jednotlivé části Prahy změnily.

Článek se zabývá nejzajímavějšími snímky z jednotlivých částí Prahy a okruhy Koblicovy tvorby, které souvisí s pražskou tematikou. Největší pozornost je věnována Koblicově domovské čtvrti Vršovice, dále Malé Straně, Starému a Novému Městu. Opomenuty však nebyly ani další části Prahy, jako Libeň, Žižkov, Vinohrady, Michle, Nusle, Pankrác, Podolí, Braník či Modřany. Ze čtvrtí na levém břehu Vltavy se dochovalo podstatně méně snímků. Více pouze z Hlubočep, Smíchova a Košíř, kde Koblic navštěvoval cestovatele Alberto Vojtěch Friče. Nemalou část fotografického odkazu Přemysla Koblíce, na kterou mohlo být v předkládaném článku pouze upozorněno, tvoří mimopražské fotografie. Řada z nich je, stejně jako zde představené pražské fotografie, unikátní. Z již identifikovaných míst zmiňme alespoň obsáhlý soubor snímků z hradu Lipnice nad Sázavou a zámku Žinkovy či fotografie zříceniny Talmberk, z měst pak například Cheb, Jáchymov, Ledec nad Sázavou, Louny, Olomouc a Ostravu.

PRAŽSKÝ SBORNÍK HISTORICKÝ

THE PRAGUE HISTORICAL
REVIEW

XLII

Sestavil Václav Ledvinka s redakční radou.
Překlad resumé do němčiny Nina Lohmann.
Překlad abstrakt a klíčových slov do angličtiny Stephan von Pohl.
Redakční a jazyková úprava Jaroslav Havel.
Odborná redakce Hana Vobrátilková a Nina Lohmann.
Šéfredaktor Václav Ledvinka.

Vydavatelé:

Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6, 149 00 Praha 4 – Chodov,
[HTTP://WWW.AHMP.CZ](http://www.ahmp.cz)

a

SCRIPTORIVM®

spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury,
252 41 Dolní Břežany čp. 397
[HTTP://WWW.SCRIPTORIUM.CZ](http://www.scriptorium.cz)
(jako svou 211. publikaci),
v Praze roku 2014.

Redakce za spolek Scriptorium,
grafická úprava a sazba Miroslav Veselka.

Obálka Marek Laštovka.

Vytiskl PBtisk Příbram.

Vydání první. Náklad 600 výtisků.

Počet stran 580 (text) + LXXX (obrazová příloha),

87 vyobrazení, z toho 44 barevných.

Doporučená cena 396 Kč (včetně DPH).

ISBN 978-80-86852-64-5 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 978-80-88013-11-2 (Scriptorium)

ISSN 0555-0238